

*Зі словами глибокої вдячності та
щирого визнання наукового авторитету
доктора філологічних наук,
проф. Т. М. Корольової*

М. І. Зимомря

ДИСКУРС ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОКРЕСЛЕНОГО МОТИВУ В ОБРАЗНІЙ СТРУКТУРІ ТЕКСТУ (на прикладах поезії Тараса Шевченка)

В данной статье рассматриваются особенности дискурса интерпретации определенного мотива в образной структуре с проекцией на характеристику внутренней организации текста с учетом специфики оригинала (на примерах поэзии Тараса Шевченко) и переводческих решений на язык цели (немецкий язык).

Ключевые слова: *дискурс інтерпретації, мотив, образная структура текста, поезія Тараса Шевченко.*

Interpretation discourse of the framed motive in the image structure of the text (based on T. Shevchenko's poetry translations).

This article deals with the peculiarities of the interpretation discourse of the framed motive in the image structure with the emphasis on inner formation of translation solutions into the target language (the German language).

Key words: *interpretation discourse, image structure of the text, motive, T. Shevchenko's poetry.*

Іван Франко з винятковою докладністю та аргументованістю писав у ґрунтовній статті “Тарас Шевченко” про те, що 1840-го року “в європейській літературі сталася подія важлива і характерна” зі з’явою “Кобзаря” [1: 248]. Адже зі сторінок названої збірки постав на повен зріст образ селянина. Цей образ уособлював потужний потенціал — ні, не челяді як загалу, а всього українського народу, власне, як етносу — суб’єкта. Тому й закономірно, що українська нація за наступних епох вбачала й добачає нині, а саме — за умов державної незалежності

ті, в Шевченкові свого духовного пророка, рельєфний символ національної свідомості. Адже той провідник виказує поколінням, сказати б словами Івана Франка, “нові, світлі та вільні шляхи”...

Природа структури художнього тексту є складною та поліфункціональною. Цю сутність аргументовано виокремив Юрій Лотман [2], наголосивши, що вона поєднується зі стрижневим розумінням якісної та кількісної сукупності текстових субструктур. Однак суголосне трактування зазнає зримої трансформації під впливом різних чинників. Водночас її дієвість особливо помітна у процесі перекладної інтерпретації. Йдеться про адекватне збереження такого явища, як цілісність семантичного коду. Саме останній і спроможний розкрити мовою мети означувану лінію множинних зв’язків на рівні як образу, так і мотиву. У цьому сенсі характерною постає поетика Шевченкового слова.

Модельна сила поезії Тараса Шевченка заснована на стабільному підпорядкуванні ціннісних засад. Їхня сутність має зримий національний ґрунт. Проте внутрішньої чи зовнішньої суперечності тут немає, бо Шевченко, як і багато інших світочів людської думки, володів непідробним даром закодовувати “текст у тексті”. Без перебільшення, цей вимір з прагматичною проекцією на структуру художнього тексту [3: 28] та механізм зростання предметно-образної та ідейно-виражальної інформації не був би таким самовладним, коли б Тарас Шевченко не звертався у своїх творчих устремліннях до вічних образів [4: 128–129]. До них, без сумніву, належить постать Ісуса Христа у двох іпостасях — божій і людській. Отже, Син Божий стався чоловіком, щоб вмерти на хресті задля порятунку людства. Поза всяким сумнівом, Тараса Шевченка як поета хвилювали ці обидві природи. Вони єдналися в одну органічну сполуку парадигмою Віри в можливість праведного життя людини на землі. Звідси для Тараса Шевченка поставала доленосна рефлексія у пов’язі з українським народом, який упродовж століть входив у державні організми народів-сусідів. Але не втрачав при цьому свою головну ідентифікацію — мовну систему. Ця концептуальна ідея набула визначальної ваги у його багатьох поетичних структурах. У першу чергу тих, де безпосередньо або опосередковано носієм руху — по вертикалі й горизонталі — виокремлено образ Воскресіння. Звісно, його значущим речником виступає Ісус Христос (“Марія”, “Не гріє сонце на чужині”, “Єретик”, “Катерина”, “Москалева криниця”, “Неофіти” та ін.). Як відомо, жертву Понтія Пілата, римського прокура-

тора Юдеї, Шевченко називає 23 рази, святобливо іменуючи Сина Божого Христосом, один раз — Ісусом, а також відповідно один раз — по-церковнослов'янському — Ісусом [5: 304; 388–389]. Таким чином, двадцять п'ять разів Тарас Шевченко засвідчував судомний поштовх свого серця назустріч найдосконалішому еству, окресленого аурою Воскресіння. Адже відомо: той, хто воскрес для життя, більше не вмирає. Тут нуртує рефлексійний характер, наприклад, образу страстей, які в'яжуться з єдиноособовою адресою, з одного боку, і позаоцінковим мотивом, себто від Бога, — з іншого. Тому таким аргументованим видається під пером автора “Подражання 11 псалму” зіставлення, сказати б, паралель між реальним Воскресінням Христа у недільний день загалом і вірою у завтрашнє (зважмо — з допомогою Слова) Воскресіння України — зокрема:

“Воскресну я ! — той пан вам скаже, —
— Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу
Малих отих рабов німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово [6: 653].

Високі духовні начала передати мовою мети завжди нелегко. Ось яку німецькомовну інтерпретацію цитованих рядків подає Альфред Курелла як перекладач:

“Ich kehre wieder“, spricht der Herr,
“Ich komm' noch heute, um zu retten
Die armen Leute, die in Ketten
Und elend sind! Ich richte auf
Die armen Sklaven aus dem Schmutze
Und stelle neben sie zum Schutze
Mein starkes Wort! [7: 325]

Аналіз цього перекладного відповідника свідчить про невиразність смислової структури тексту німецькою мовою. Щоправда, певна однозначність між семантичними рядами з проєкцією на адекватне розуміння тексту, а також шкали Шевченкових оцінок має місце в процитованій інтерпретації Альфреда Курелли.

Збагнути істинність — означає порозуміти й сприйняти увесь індивідуальний біль Шевченка-поета в його проханні до Вседержителя, аби настав для України животворний сад. А ще —

. . . Веселий рай
Пошли їй, Господи, подай!
Подай їй долю на сім світі
І більш нічого не давай... [8: 442; 444]

Поетова імперативність містить заклик, що слугує об'єктивізації пізнання Божої ласки — від її самооб'явлення до (позитивного чи від'ємного для України) богогласного призначення. Лавиноподібно розгортається драматична колізія, яка остаточно виразна на відстані активного сприйняття Христових страстей. Вона, завершуючись запитанням до Господа (до речі, Шевченко неодноразово використовує традиційне звертання: “Мій Боже милий” у творі “Подражаніє 11 псалму”; “О милий Боже України” у поемі “Гамалія”), спричиняє ефект не уявного, а реального Відкуплення:

Погибнеш, згинеш, Україно,
не стане знаку на землі,
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші! Вкраїно!
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко?
 (“Осія. Глава XIV”) [8: 463]

Тарас Шевченко викристалізовує триєдиність природного циклу буття людини / з'ява, становлення, відхід у “кращі світи” / у широкому планетарному контексті; в його основу покладене Христове Воскресіння, що воплотилося “згідно з Писанням”. Чин Воскресіння у поетичній світобудові (а, отже, і візії) Кобзаря, як правило, індивідуалізований, закодований на добрих намірах і зримих ділах Творця з проекцією на “Я — ОСОБУ”. Від її імені висхідна Шевченкова мінімолитва, що зосереджує головну увагу на конкретику явлення, достовірний час воскресіння “Я — ОСОБИ”:

Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.
/ “Подражаніє 11 псалму” / [8: 442]

Докладний аналіз поетичних творів Т. Шевченка, в яких містяться авторські звернення до образу Творця неба і землі, а також до єдинородного Сина Божого, призводить до однозначного висновку: слово — це визначальне надбання в устах Ісуса Христа, тобто це — норма божественної нагороди. І, до речі, те слово не несе розпуку, а

радше є вісником сповіді про живе, хоч і мовиться про Розп'ятого Сина Марії.

*І помолилась в перший раз
За нас Розп'ятому. І спас
Тебе розп'ятий син Марії.
І ти слова його живії
В живу душу прийняла.
І на торжища, і в чертоги
Живого істинного Бога
Ти слово правди понесла.
/ “Неофіти” / [8: 436].*

Примітний факт: Альфред Курелла відтворив цю картину таким словесним малюнком у німецькомовній інтерпретації:

Betestest du zum erstenmal
Zu dem, der uns zulieb die Qual
Des Kreuzes litt. Und neues Leben
Kam in dich durch Mariens Sohn.
Sein heil'ges Wort war in dir schon,
Du nahmst es auf in deine Seele,
Trugst in Palast und Hütte fort
Das wahre, das lebend'ge Wort
Gottes, dem wir uns anbefehlen [7: 313].

На жаль, доводиться констатувати: німецькому перекладачеві не вдалося адекватно декодувати авторську позицію Шевченка та відповідний рівень “сакрального вираження” ідеї [9: 140]. Чи варто підкреслювати, яким дужим згустком мислезмісту, мислеформи або антитези має бути архетип мови предків, голос яких почув і постійно чув Шевченко, а відтак конгеніально передав нащадкам, створивши часову й просторову єдність поколінь. У цьому також полягає сила художнього мислення Кобзаря, бо ж він зафіксував предметний для українського народу символ свободи, зокрема, у творах, що містять миролюбну причинність ідеалу, так характерного для хліборобського роду як носія усього духовного клімату, позначеного образом Воскресіння. Звідси — Шевченкове звернення до Всевишнього як надприродної домінанти, що покликана вирівняти кривди України зі знаком справедливості, власне, з огляду на сучасні акценти. Бо ж, приміром, актуально звучить нині клич не декларативного, а глибинно внутрішнього голосу: “Запали свічку!” Йдеться тут передусім про конкретику тієї функції, що під пером Тараса Шевченка має чітку спрямованість

на комунікативну мету, а звідси — на комунікативний ефект, що виражений сполукою — благальним звертанням:

“О милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там —
Вставать з чужої домовини,
На суд твій праведний прийти,
В залізах руки принести
І перед всіми у кайданах
Стать козакові...” [б: 209].

Шевченкове бачення факту несе пізнавально-оціночну та композиційно-змістову співвіднесеність. Наскільки виразно правдивою (або необ’єктивною, себто неправдивою) може бути інтерпретація авторської ідеї? У цьому сенсі цікавим видається її вимір розуміння у російськомовному перекладі Миколи Асеєва (1889–1963). Ось як ілюстративно звучить наведена строфа:

“О милый боже Украины!
Не дай погибнуть на чужбине
В неволе вольным казакам!
И тут позор, позор и там —
Встать из чужих гробов с повинной,
На суд твой праведный прийти,
В железах руки принести,
В цепях-оковах перед всеми
Предстать казакам...” [10: 49].

Аналогічно некоректною постає внутрішнє уявлення художньої тканини на рівні Шевченкового образу і в німецькомовному перекладі Гедди Ціннер (1905–1994). Так, у цій концептуально важливій строфі взагалі відсутній образ борця за свободу рідного народу:

“O Gott der Ukraine, höre!
Nimm du von uns die Schmach, die schwere,
Und lass zerschellen unsre Bande!
Oh, Schande hier — oh, droben Schande:
Aus fremdem Sarg und bar der Ehre
Zu treten vor dein Angesicht,
In Ketten schwer vor dein Gericht —
In Ketten unter Brüdern sein!
Bewahr’ uns Gott...” [11: 273].

У цьому контексті заслугоує на увагу слушне твердження О. Потебні. Автор відомих лекцій з теорії словесності виокремив як особливо важливі три компоненти щодо характеристики структури художнього твору, а саме: а) зовнішня організація тексту (форма); б) внутрішня організація тексту (зміст); в) естетичне відображення образу [12: 43–45]. Особливості поетики структури “текст у тексті” крізь призму перекладної інтерпретації органічно пов’язані з названими компонентами. Тому процитовані тексти мовою мети — з погляду структурної та семантичної організації — цілісно не відображають те комунікативне завдання, яке необхідно відтворити у перекладному тексті. Таким чином, змальована ситуація не є адекватною Шевченковому оригіналу, для якого, як правило, примітною постає наявність сенсорики у пов’язі з національною парадигмою, з одного боку, та загальнолюдськими вартостями — з іншого. Йдеться також про окреслення “часової наступності” [13: 24]. У цьому аспекті цікавим є підступ поета до кількісного співвідношення компонентів. Ось, наприклад, частотність Шевченкового звертання до образу Матері Сина Божого складає 25, тобто стільки, як і до образу Христа [14: 17–18]. За нашим переконанням, така кількісна рівновага під пером поета — змістовна деталь. Без сумніву, в основі оцінок, інспірованих джерелами Святого Письма [15: 18], лежить глибокий трагізм, осмислений Шевченком і відтворений у тканині високохудожніх поезій. Страждання Ісуса на чесному хресті викликають не тільки рефлексійний біль, але й відображають світло зворотньої іпостасі — благодіючий вплив Святого Письма на художню палітру автора поеми “Марія”. Цей вплив стає добре зрозумілим, якщо вести бесіду про історичні долі України в рецепції Шевченка (у жодному випадку, не в сенсі міфологеми) [16: 108]; [17: 108].

Моральний імператив Шевченкового висновку, якого поет дійшов, наприклад, у (вигукливо з огляду на художній ефект цікавому) вірші “Чи ми ще зійдемося знову?”, сягає вершинного впливу й поширення на рівні чисто національної ідеї. Ось її домінантна суть, сформульована Кобзарем ще в 1847 році:

Свою Україну любіть,
Любіть її . . . Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.
 (“В казематі”) [8: 284]

У цьому контексті постає доречним зіставлення цього об'єднуючого промислу спасіння Шевченкової землі з умилоствивленням, висловленим у “Посланні до євреїв” св. Павлом: “Люди клянуться більшим від себе, і всякі їхні суперечки кінчаються клятвою для ствердження” (“Надія — якір душі”. — До євреїв, 6, 16) [18].

Своєрідне Шевченкове “послання” розпікає почуття для очищення, а відтак — для самоутвердження на рівні утертої обітниці — “Свою Україну любіть, любіть її...” Іншими словами, заклик національного Пророка розкриває не улесливу любов — доконувати прагнення (“любити себе в Україні, а навпаки: любити Україну в собі !). Бо ж сказано: “Наповняйте землю та підпорядкуйте її собі” [19: 55]. Тарас Шевченко вивисує ступінь функції молитви як засобу посередництва між Богом і людьми, коли пристрасно випишує діалог між батьком і сином: “Моли сь. Молися, сину: за Україну...” Будьмо певні: цей тільки умовно реалізований діалог містить нечувано дієвий вольовий заряд, що оберігає духовну суверенність як одноплемінників поета, так і людську природу Христа, тобто Людину — Ісуса Назарянина. У Шевченкових рядках “Мені однаково, чи буду Я жить в Україні, чи ні “оголений нерв, відкритий на круговерть відлуння з уст Апостола Павла: “Живу вже не я, а живе Христос у мені ” (“До галатів”, 2, 20).

Шевченкове письмо — це жертвний уклін людям доброї волі, тим, які прагнуть знати: “Нема на світі України, немає другого Дніпра” (“І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє”). У цьому письмі нема агресивної статистики; тут нуртують студені джерельця палкої віри (“В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля”), яка підсилюється так званим зворотним резонансом сприйняття факту, події, явища (“Правдою торгують. І Господа зневажають, — Людей запрягають В тяжкі ярма...”). Примітно, що суцільний зворотний зв'язок — це характерна ознака, власне, для багатьох поезій Шевченка і, зокрема, тих, де стержневим є кодовий знак Вседержителя, себто знакові слова: “Бог як творець” [20: 286], “Господь”, а також “Христос”. Ось, приміром, спалах мислі з твору “Минають дні, минають ночі”, де знаходимо первісну безпосередність молитовної ширості, яку поет виказує та сповідує болісним освідченням — зойком душі:

Доле, де ти! Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої! злої! [8: 255]

У переважній більшості Шевченкових поезій особно вагому роль відіграють саме авторські монологи, звертання, а також прохання, близькі до утвердження божої й людської милості, висловленої у благальній молитві до Отця — Вседержителя (сюди відносимо й звороти “Господа благати”, “Бога благати”, “Богу молитися” тощо), або ж у потвердженнях факту Воскресіння та у словесних засвідченнях смиренної покорі, щирої любові до триєдиного Бога — Отця і Сина, і Святого Духа — до Пречистої Богородиці Марії [21: 156]. Це, власне, одна з важливих і багатомірних іпостасей у творчості Т. Шевченка — насамперед як митця, а відтак — тонкого знавця й тлумача Старого Завіту й Нового Завіту Святого Письма. До того ж художньо довершеною поемою “Марія” Шевченко підносить Матір Ісуса Христа, за словами Івана Франка, “...таку нещасну жінку” “до апофеозу” [22: 388]. Ведемо мову про (по-шекспірівськи досконалу) захищеність моделі художнього мислення українського поета. Шевченко своєю енергією думки, ходами й підступами постає неперевершеним майстром візії минулого й майбутнього Вітчизни. Її образ спроможний викликати почуття співпереживання у кожного, кому дорогі трансцендентні вартості. За слушним твердженням професора Анатолія Нямцу, визначного дослідника образів Нового Завіту у світовому письменстві “сама національна специфічність конкретної версії загальновідомого матеріалу глибоко виявляє його універсальний контекст, дозволяє побачити в конкретному загальне і навпаки” [23: 51].

Образ Христа в Шевченкових поезіях співвідноситься на пропорційній високості зі сутністю реалії Воскресіння Сина Божого, що послідовно прочитується в одновимірній іпостасі — оптимально зорієнтованій паралелі з вірою та констатуючою надією в означено близьке Воскресіння поетової Батьківщини. Звідси — своєрідна і водночас цілеспрямовано драматична зображальна ситуація, коли здійсниться те, що повинно статися:

Не смійтеся, чужі люде!
Церков — домовина
Розвалиться. . . і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти ! . .
 (“Стоїть в селі Суботові”) [8: 227]

Збагнути й адекватно проінтерпретувати сутність цих пророчих слів, написаних Т. Шевченком 21 жовтня 1845 р., — нелегке завдання для чужомовного реципієнта. Ось, наприклад, ілюстративний приклад з творчого набутку німецького перекладача Еріха Вайнерта:

Magst du heut' noch spotten, Fremdling!
Bald in sich zusammen
Stürzt das Mal... die Ukraine
Setzt ein Sturm in Flammen,
Sturm der Wahrheit, aus den Wolken
Bricht die Morgenröte,
Und die Sklavenkinder werden
In der Freiheit beten!.. [11: 383]

Зіставлення першотвору з перекладною версією зримо проливає світло передусім на творчу індивідуальність як носія художнього устремління з його мистецькими якостями, своєрідністю ідіостилю, манерою мовного письма загалом. Адже, за слушною оцінкою Т. Корольової, В. Могилевського та Г. Сивокінь, “текст і дискурс є невід’ємною частиною структури і змісту комунікації... Дискурс характеризується категоріями актуального розчленовування, суб’єктивної модальності, конституції і комунікативного акту” [24: 44]. Звідси — злободенне звучання питання про особливості поетики структури “текст у тексті” з проекцією на мистецтво інтерпретації художньої світобудови Тараса Шевченка, який був і є, за влучними словами Івана Франка, “немов великий факел з українського воску, що світиться найяснішим і найчистішим вогнем європейського поступу” [25: 388].

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Франко І. Тарас Шевченко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. — К.: Наукова думка, 1989. — Т. 39. — С. 248.
2. Лотман Ю. М. Анализ художественного текста. — Ленинград, 1972.
3. Шанский Н. М. Лингвистический анализ художественного текста. — Ленинград, 1990. — С. 28.
4. Бондар Л. Образ Ісуса Христа в інтерпретації Івана Франка// Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. — Т. ССХХІV. — Праці філологічної секції. — Львів, 1992. — С. 128–129.
5. Словник мови Шевченка. — Київ, 1964. — Т. I. — С. 304, 388–389.
6. Шевченко Т. Кобзар. — К.: Основи, 2001. — С. 653.
7. Schewtschenko T. Der Kobsar. Bd. 2. — Moskau, 1951. — S. 313, 325.
8. Шевченко Т. Кобзар. — Київ, 1993. — С. 227, 255, 284, 436, 442, 444, 463.

9. Набитович І. Жанровий рівень вираження сакрального // Ігор Набитович. Універсум *sacrum* в художній прозі (від модернізму до постмодернізму). — Дрогобич — Люблін, 2008. — С. 140.
10. Шевченко Т. Кобзарь. — М.: Художественная литература, 1984. — С. 49.
11. Schewtschenko T. Der Kobsar. Bd. 1. — Moskau, 1951. — S. 273, 383.
12. Потебня А. Из лекций по теории словесности. — М.: Высшая школа, 1990. — С. 43–45.
13. Bukowski K. Biblia a literatura polska. — Warszawa, 1984. — S. 24.
14. Гнатишак М. Тарас Шевченко й релігія. — Львів, 1936. — С. 17–18.
15. Лановик З. *Neumenutica Sacra*. — Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. — С. 18.
16. Грабович Г. Шевченко як міфотворець. — Київ, 1991. — С. 108.
17. Забужко О. Шевченків міф України. — Київ, 1997. — С. 108.
18. Новый Завіт. За благословенням Блаженнішого патріярха Йосифа. — Рим, 1983.
19. Мокрий В. Українські поетичні молитви / Період Київської Русі. — Варшавські українознавчі записки. — Зошит I. — Варшава, 1989. — С. 55.
20. Моклиця М. Модернізм як структура: філософія, психологія, поетика. — Луцьк, 2002. — С. 286.
21. Лесів М. Власні назви святих у поезії Тараса Шевченка // Варшавські українознавчі записки. Зошит I. — Варшава, 1989. — С. 156.
22. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. — Т. 34. — Київ, 1981. — С. 248.
23. Нямцу А. Літературні архетипи у світовому літературному контексті // *Sacrum і Біблія в українській літературі / За редакцією Ігоря Набитовича*. — Люблін, 2008; Нямцу А. Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе. Ч.1. — Черновцы, 1999. — С. 51.
24. Корольова Т. М., Могилевський В. І., Сивокін Г. В. Текст та дискурс як елементи комунікації // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. Збірник наукових праць № 10. — Одеса: Астропринт, 2010. — С. 44.
25. Франко І. Тарас Шевченко і його “Заповіт” // І. Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. — Т. 34. — К., 1981. — С. 388.